

**Balmazújváros és Hajdúböszörmény közötti halmok
megóvása, 2010.**

(Brassó halom, Kis-Tacsilló halom, Háti halom)

Balmazújváros, 2010.

Tartalomjegyzék

Bevezetés

Tájföldrajzi szempontból az egységes Kárpát-medence és ezen belül az Alföld számtalan egyedi érték őrzője. Ezek közé tartoznak az emberi kéz alkotta kunhalmok is. A történelmi idők számtalan népcsoportjának kultúrájáról, életmódjáról, az egykori ősföldrajzi viszonyokról regélnek nekünk ezek a kiemelkedések.

A Kárpát-medencében előforduló kunhalmok számát Kozma Béla 1200 darabra teszi (KOZMA, 1910), azonban a későbbi kutatások szerint ennek többszöröse (kb. 40 000 db) lehetett. A jelenleg is folyó állapotfelmérés előzetes adataiból azonban kitűnik, hogy ennek sajnos csak töredéke, 2-3 ezer darab halom maradt fenn napjainkban (TÓTH A., 1998). A számuk drasztikus megfogyatkozása a XX. századra tehető, hisz a nagyüzemi mezőgazdasági művelés térnyerése, a közlekedés fellendülése stb. egyaránt elősegítette pusztulásukat (elhordás, megcsonkítás).

Megmentésük céljából az utóbbi évtizedekben több helyi kezdeményezés hatására elindult a védelmük kidolgozása és szerencsére ma már az 1996. évi LIII. törvény 23.§ (2) bekezdése kimondja országos védettségüket. Országos védettségük indokolt, hiszen ezek a kiemelkedések komplex értékeknek minősülnek: geomorfológiai, régészeti, kultúrtörténeti, néprajzi, irodalomtörténeti, tájképi, növénytani, állattani, szempontból egyaránt értékesek lehetnek. Sokszor azonban mit sem ér a jogi védelem, ha a társadalmi hozzáállás ezzel merőben ellentétes. Szomorú példa erre 1999 tavaszán a hajdúböszörményi Széchenyi-halom teljes széthordása.

Az örökbe fogadott halmok elhelyezkedése

1. A kunhalom elnevezés problematikája, a kunhalmok típusai

A mára általánossá váló kunhalom kifejezés kicsit pontatlannak tűnik, ha a régészeti adatokat tanulmányozzuk. A halmok jelentős részét ugyanis nem csak az Ázsiából betelepülő kunok, hanem más népcsoportok építették. Így joggal beszélhetnénk rézkori, bronzkori, szarmata, germán, szkíta stb. halmokról is. Azonban a kunhalom elnevezés konzerválódása talán abból a szempontból mégis szerencsésnek mondható, hogy ez a kifejezés a kunok temetkezési szokásaira való utalás mellett hűen tükrözi a halmok antropogén voltát, és egyben választóvonalat húz a természetes eredetű dombszerű formák (laponyag, porong, homokbucka) közé (KOZMA, 1910; ZOLTAI, 1938).

Ha geomorfológiai, rétegtani, régészeti szempontból megvizsgáljuk ezeket a halmokat, akkor választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mikor és milyen célzattal épültek ezek a "nyomjelző vakondtúrások", - ahogy Íllyés Gyula fogalmaz. Régészeti szempontból az alábbi csoportokba sorolhatjuk a halmokat (BUKA, 1994; CSÁNYÓ, 1999; KOZMA, 1910; TÓTH, A. 1996, 1999)

a.) Lakódombok (tell-telepek): Terebélyes, ovális vagy szabálytalan alapú dombok, melyek relatív magassága 6-8 métert is eléri. Ezeket a halmokat többnyire mindig valamelyik vízfolyás folyóhátján találjuk, melyek az emberi települések számára kedvező feltételeket jelentettek. Az időben egymást követő emberi kultúrák egymásra rakódott lakószintjeinek anyagából hosszú évszázadok alatt érték el mai méretüket. A késő neolitikumban (Kr.e. 4000-3500), valamint a kora és középső bronzkorban (Kr.e. 2600-1500) létezett ez a települési forma, mely délkelet európai, ill. kisázsiai hatást mutat. (tell: arab szó, jelentése: domb).

b.) Sírhalomok (kurgánok): Ezek a halmok köralapú kúpszerű képződmények, melyek egy vagy több temetkezés helyét jelölik. Főképpen a rézkorban (Kr.e. 3500-3000) keletkeztek, de különböző népvándorlás korabeli népcsoportok is emeltek hasonló sírhalomokat, pl. szkíták, szarmaták és különböző kelet-európai, valamint ázsiai eredetű sztyeppei nomád népek (kunok). Az Alföldön nagyszámú kurgánt találhatunk a Tisza bal partján, határainkon kívül a

Kelet európai-síkság orosz, ukrán sztyeppvidéke gazdag sírhalmokban (PÁLÓCZI, 1994; SELMECZI, 1992).

c.) Őrhalmok (vigyázóhalmok, strázsahalmok): Különösen az Alföldön fordulnak elő nagy számban, melyek alacsony, nem nagy alapterületű halmok. Régészeti leleteket ritkán tartalmaznak. Rendeltetésük a nagy tell-telepek közötti gyors információ továbbításában lehetett fény vagy hangjelzések formájában.

Egyes halmok a fent említett rendeltetésük mellett a későbbi időkben más funkciót is elláthattak. Ezek alapján léteznek:

d.) Határhalmok, melyek kialakulása a megyék, járások és települések határának megvonásával hozható összefüggésbe. Tacsilló halom, Szálkahalom

e.) Kivégző- vagy vesztőhalmok, melyeken a bűnösök lelték halálukat, pl: a darassai Szandalik halom

f.) Kultikus halmok, melyeken templom, kápolna vagy kálvária állott vagy jelenleg is áll, pl. a zeleméri halom

g.) Csaták színtereiként és emlékműveiként is fontosak lehettek és lehetnek a halmok, pl. *Nagy Sándor-halma*

h.) Geodéziai pontként is funkcionálhatnak a halmok

2. A kunhalmokat a külső bélyegek és a jelenlegi állapotuk szerint az alábbi 7 kategóriába sorolhatjuk:

1. Viszonylag háborítatlan, ép, jellegüket még jól őrző halmok
2. Jellegüket még őrző, ép, de jelenleg is szántott vagy korábban már megművelt (beerdősített) halmok
3. A művelés miatt alacsony, de még alapjaiban ép halmok
4. Roncsolt vagy nagyrészt elhordott halmok, de jelentős botanikai értékekkel
5. Részben elhordott, erősen megbolygatott, jellegvesztett halmok
6. Halomroncsok, ma már jelentős érték nélkül
7. Széthordott halmok (halomhelyek)

1. kategória

Köves halom

3. kategória

Hegyes halom

2. kategória

Ágota halom

6. kategória

Kettős halom

3. **Kis Tacsilló - halom (Szőrös halom)**

Hajdúböszörmény és Balmazújváros között húzódó határvonal Balmazújváros felőli oldalán található. Megközelíteni a Keleti-főcsatorna töltése mentén a Kispródi hídtól D-i irányban, a víztározó zsilipjétől Ny-i irányban lehet. Tengerszint feletti magassága 98 méter

A környezetéhez viszonyítva kb. 2-3 m magas. K-Ny-i irányba egy hosszanti árok húzódik keresztül rajta, ami a Hajdúböszörmény- Balmazújváros közigazgatási határt jelöli. Tartalmaz őszyep elemeket (pl. taréjos búzafű), de sajnos eléggé degradált.

Főként gyom és közönséges lágyszárú fajok borítják és egy kiterjedt rókavár is található a halom tetején, ahonnan kitűnő kilátás nyílik a Virágoskúti tározóra.

Mivel eléggé eldugott helyen van, és relatív – talajszinthez viszonyított – magassága nem túljelentős, tájképileg nem meghatározó. Régészeti felátatlan határhalom, amelyet H. Fekete Péter laponyagként emleget.

A Görög tanya és Nagy Tanya mezsgyéjén, ilyen nevű pásztortól vette a nevét a XVII. században.(id. Varga Antal)

Nevét egy környéken pásztorkodó ember, Tacsilló Miklós után kapta, róla azt jegyezte fel 1638-ban a notárius, hogy Tacsilló Miklós akkor 70 éves volt, és előbb a jelzett helyen pásztorkodott. Később innen Dorogra költözött el, pásztortanyáján aztán földesúr egy útszéli korcsmát állíttatott fel, a nánási út közelében. Ez a Tacsilló Korcsma 1974-ben még megvolt.

Egy balmazújvárosi juhászember beszámolóját idézném fel, Németi Jani bácsiét, aki már a világháború előtt is a Tacsillón legeltetett. Egy az irodalomban már fel nem lelhető halom történetéről számol be, miszerint a XX. Század elején egy balmazújvárosi paraszt, Nagy Imre álmod látott, amelyben a tanyája melletti halom sok kincset rejtett magában. Másnap reggel szétúrta a Tacsilló halomtól nem messze lévő halmot, amiben kincseket talált, és ezeknek árából a környéket megvásárolta. A népnyelv elmondása alapján viszont egy átkot szabadított

magára, ami végig kísérte őt élete végéig, a gazdálkodással felhagyva, halom túrásból akart megélni, de leszegényedett, földjeit elveszítette, balmazújvárosiak ezért, gúnyosan a „pízes nagy” ragadványnevet adták neki.

4. Brassó halom (Nagy Tacsilló halom, Békás halom)

A 0418/37 helyrajzi számú 427 m² alapterületű, 1,11 aranykorona értékű, részben elhordott, megcsönkített halom. Kispród pusztán fekszik, a kispródi út mentén, annak D-i oldalán a városközponttól 15 km-re.

Nevének eredete közeli Brassó-ér nevéből eredeztethető. Tengerszint feletti magassága 100 méter, relatív földszinttől mért magassága 45 méter. Szokták még Nagytacsilló-halomnak és Békás-halomnak is nevezni. Az utóbbi elnevezés a közeli Balmazújváros – Hajdúnánási műút mellett álló Békás csárdáról ered, amely a népdalban is megénekeltek:

*„Poródón a Békás,
Ríten az Tirimpó”*

de nemcsak a csárdáról, a halomról is maradt fenn ének:

*„A Brassó halom alatt
Be sokat rám sütött a nap.
Kedves rózsám dunyhád alatt,
De sokszor megcsókoltalak.”*

H. Fekete Péter már 1959-ben leírja, hogy egy részét elhordták. Legkorábbi írásos emlék a halom nevééről 1783-ból származik, régészetileg feltáratlan.

Természeti értékeit tekintve, tartalmaz löszpuszta gyep elemeket (pl. taréjos búzafű),

de alapvetően gyomos, akácsarjaktól szenvedő torzó képét mutatja.

Felszínét rókakotorékok lyuggatják, a halom lábánál évről évre eke szaggatja.

5. Háti-halom

A Hajdúböszörmény – Balmazújváros között húzódó határvonal két oldalán terül el a 0314/97 helyrajzi számon szereplő böszörményi oldalra eső rész az, amelyiken még az eredeti növénytakaróra utaló jelek a gyepben fellelhetőek.

Az újváros felőli oldal és a halom környezete intenzíven művelt mezőgazdasági terület. A tengerszint feletti 123 méter magasságú halmot a Szigetorban találjuk a szoboszlói és az újvárosi műutak között. Az újvárosi úttól kb. 2 km-re. Nevének eredetét a halom környékén állott Hat nevű faluról feltételezhetjük, amely 1230 és 1489 között állhatott. 1499-ben Geréb Péter országbíró vizsgálatot rendelt el amiatt, hogy Korvin János Zelemér határának egy részét újvárosi birtokához csatolta (a lelkészi levéltárban lévő oklevél szerint ez a terület a Hat nevű halomnál feküdt). De vannak akik csak egyszerűen azzal magyarázzák a halom nevének eredetét, hogy az egy szépen ívelt hátból emelkedik ki. Révész Imre 1859-ben ezen a tájon képzelte el Etellakát, Attila király székhelyét.

A halom bár feltáratlan, feltételezhetően a múlt század derekán csiszolt kőkori emlékeket találtak rajta.

Jelenlegi állapotára jellemző, hogy annak Ny-i oldalán egy földút vezet keresztül, azt azzal szinte kettévágva. A halom É-D-i fekvésű megmaradt része – a böszörményi oldalon a halom valamikori teljes kiterjedésének kb. 1/10-ed részét teheti ki.

A megmaradt füves részen kunkorgó árvalányhaj, taréjos búzafű, macskahere, Bieberstein gyújtoványfű, ligeti zsálya, selymes boglárka jelzi botanikai értékeit, amelyet a felszín közeli részeken akácfák és gyomnövények öveznek.

A 79-3017 számú alapponttól – amely a halom tetején található – mind a böszörményi, mind az újvárosi templomtornyok jól láthatók.

6. A Balmazújvárosi Környezetvédelmi Csoport kunhalomvédelmi tevékenysége

Helyszín	Időpont	Tevékenység	Botanikai jellemzők	Megjegyzés
Brassó halom	2010.04.08	Állapotfelmérés	Líciummal, akáccal, bodzával és lágyszárú gyomokkal gazdagon benőtt	A háromszögelési pontnál egy-két taréjos búzafű maradványa található
	2010.04.18	A halom felső kerületén lévő akácfák és a halmot teljesen benőtt líciumok eltávolítása, gyomok lekasználása	A halmot a fenti növényektől megtisztítottuk. Több tő taréjos búzafű is előkerült a kaszálás során	A halmot a szeméttől megtisztítottuk
	2010.05.25	A maradék lícium irtása, és a sólórümot gyökerestől kiírtottuk.	Az áprilisi irtás hatására foltokban jelennek meg a taréjos búzafű egyedei.	Az aktivisták 24 rókalyukat számoltak meg a halom területén
	2010.05.27	Akácfa, lícium és bodza irtás, és kaszálás	A halom Északi részén számos hagymafaj található, míg a déli oldalán is kezdenek előjönni a taréjos búzafű állományai	A halom déli oldalából évenként el-, elszántanak, ezért a tövében lévő líciumokat meghagytuk
Háti halom	2010.04.01.	Állapotfelmérés	Számos macskahere, taréjos búzafű és ligeti zsálya	Az út felőli oldalán erős gyomosodás
	2010.05.25	Gyomnövények eltávolítása	A macskaherek elvirágoztak, a halom keleti oldalán farkasalmák, északi oldalán ligeti zsályák és a felső részei taréjos búzafűvel borítottak	A védett fajok közül a gyomnövényeket eltávolítottuk, egyedül a sarlófüvet hagytuk meg.
Tacsilló halom	2010.04.01	Állapotfelmérés	Gyomnövényekkel borított halom	A halom északi oldalát lucernával vetették be.
	2010.04.08	Gyommentesítés, kaszálás	Néhány tő taréjos búzafű előkerült a halom tetejéről	A halmot kettévágó határárok erősebben gyomosodik
	2010.05.20	Lósóska irtása, és kaszálás	Ligeti zsálya és még néhány taréjos búzafű került elő.	A halom környékéről 2 zsák szemetet gyűjtöttünk.

Összegzés

Egyesületünk, a BAKCSO 2001 óta végez kunhalomvédelmi tevékenységet a Hajdúságban és Hortobágyon. 2009-es évben a Hortobágyi Nemzeti Park területén található Filagória halom és a Meggyes halom teljes körű rendezése elég tapasztalatot adott egyesületünk aktivistáinak, hogy elkezdjük a Balmazújváros és Hajdúböszörmény között elterülő 3 halom gondozását, ápolását.

A munkálatok halmonként általában 3 szakaszból álltak, állapotfelmérés, munkálatok és utómunkálatok. Az állapotfelmérések során megállapítottuk, hogy összesen mennyi aktivistára, szerszámokra van szükség ahhoz, hogy a halom gyommentesítést elvégezhessük. A munkálatok során végeztük az ápolási feladatokat, amikor a halmokat elborító és oda nem illő fásszárakat, és agresszívan terjedő gyomnövényeket eltávolítottuk. Az utómunkálatok alkalmával a gyomnövényeket elmagzásuk előtt gyökerestől írtottuk ki, illetve olyan kaszálásokat végeztünk, amelyekkel a védett növényeket körülkaszáltuk, és ilyenkor végeztük el a védett illetve védendő fajok állományfelméréseit.

Mindhárom halom esetében a róka kotorékok jelenléte jelentős kárt okoz a halmok természeti értékeiben, a Tacsilló halom esetében pedig az egyik rókalyuk nyílásánál emberi lábszárcsontot találtunk, amely feltételezhetően a halomból került elő.

A Brassó halom esetében a halom déli oldalán meghagytuk a lícium bokrokat, hogy a gazdálkodó ne tépje tovább a halmot a mezőgazdasági munkák során. A Tacsilló halom illetve a Hádi halom északi oldalán szintén mezőgazdasági termelés folyik, ezért a hosszú távú védelem érdekében személyes egyeztetést folytatunk a gazdálkodókkal.

A természetvédelmi kezelésünk eredménye legjobban a Brassó halomnál érzékelhető, mivel itt az akác, bodza és lícium miatt korábban csak gyomnövények jelenléte volt megállapítható, viszont a folyamatos ápolási munkák eredményeképpen az ösgyep alkotó taréjos búzafű jelentős állományai kezdenek előbukkanni.

Aktivisták voltak:

- ❖ Árva Norbert (9 éves)
- ❖ Bak István (20 éves)
- ❖ Béres László (10 éves)
- ❖ Bordás Flórián (15 éves)
- ❖ Hunyadi Tünde (22 éves)
- ❖ Gavallér Tamás (15 éves)
- ❖ Katona József (22 éves)
- ❖ Kecskés József (21 éves)
- ❖ Kordás Attila (15 éves)
- ❖ Radócz Szilvia (22 éves)
- ❖ Tóth János (10 éves)
- ❖ Vargáné Bíró Judit (26 éves)
- ❖ Varga László (28 éves)

Köszönetnyilvánítás:

Szeretnénk köszönetet mondani Németi Jánosnak, nyugdíjas juhásznak, akitől számos történetet hallhattunk a három halomról.

Pozsonyi Józsefnek, a balmazújvárosi Semsey Andor Múzeum Igazgatójának, aki számos jegyzetet bocsájtott rendelkezésünkre.

Molnár Antalnak a hajdúböszörményi Zöld Kör Elnökének, aki a korábbi kutatások eredményeit és saját tapasztalatait megosztotta velünk.

Hódör Istvánnak a BaKCso elnökének, aki botanikai ismereteit adta a program sikerességéhez

Irodalomjegyzék:

- Barcsa J. (1900.): Hajdúnánás város és a hajdúk történelme, Hajdúnánás, 1900
- Borsy Z. (1967): Die Geomorphologie der Grossen Kunság. Acta Geogr. Debrecina
- Budayné K. I. (1998): Múltunk őrzői. A Nagy Sándor-halom és a Basa-halom ismertetője.
Debrecen
- Buka L. (1994): Az örökség megőrzése. Ún: A Tóció-völgy környezeti állapota (szerk.: Orosz G.Tamás)
- Csányi M. (1999): A kunhalmok régészeti értékei (Ún: Kunhalmok, Szerk: Tóth A.)
Kisújszállás, p 41.
- Dr. Györffy I (1927): Hajdúböszörmény települése, Szeged, 1927
- Dr. Varga G. (1882): Hajdú vármegye leírása. Debrecen, 1882
- Frank J. (1931): Nádudvari krónikák. Kaba, 12.
- H. Fekete P. (1959): Hajdúböszörmény helyneveinek adattára, In.: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 102. szám. Budapest, 1959
- Id. Varga A.(1942): Földrajznevek Balmazújvároson, Debrecen
- Id. Varga A. (1942): Adatok a Balmazújváros határában állott falvak történetéhez,
Balmazújváros
- Kollonich D. (1934): Adatok Balmazújváros településföldrajzához, Pécs
- Kozák J.-Tóth CS. (1998): Országos kunhalom-felmérő adatlap. Alföldkutatásért
Alapítvány, Kisújszállás.
- Kozma B. (1910): A kunhalmok elhelyezkedése az Alföldön. Földrajzi Közlemények
XXXVIII.pp. 437-443
- Kralvánszky A. (1962): Déry Múzeum Évkönyve. Debrecen, p. 41.
- Mihalik S. (1954): Folia archeologica, 6. kötet, Budapest
- M. Nepper I. (1976): Okkersíros temetkezés Püspökladány - Kincsesdombon. DMÉ. (Szerk.
Dankó Imre, Debrecen, 1977) 49-65.
- M. Nepper I – Sőregi J. – Zoltai L. (1980): Hajdú- Bihar megye halomkatasztere II.
Hajdúság, In.: Hajdúsági Múzeum Évkönyve IV. hajdúböszörmény, 1980,

- Novák T. (1998): A Hortobágy déli részén és a szomszédos területeken fellelhető medrek, medermaradványok és medernyomok, illetve a területen álló halmok térképe. Debrecen.
- Pálóczi H. A. (1994): Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában. Karcag, pp. 53-63.
- Révész I. (1859): Etel Laka, vagyis Attila hun király birodalmi székhelye, Debrecen
- Selmeczi L. (1992): Régészeti-néprajzi tanulmányok a jászokról és a kunokról. Folklór és etnográfia 64. Debrecen, pp. 25-31.
- Sümegei P.- Kozák J. - Tóth Cs. (1998): Tiszapolgár Csószhalom régészeti lelőhely geoarcheológiai vizsgálatai. I. Részjelentés a Déry Múzeum számára, Debrecen, pp. 5-6.
- Természeti örökségük, 2000. In.: hajdúböszörmény város természeti értékei 2. átdolgozott kiadás (Szerk.: Molnár Antal) Hajdúböszörmény, 2000
- Tóth A. (1996): A kunhalmokról mai szemmel. természet Búvár 51. évf. 1. pp. 32-34.
- Tóth A. (1998): A kunhalmok felmérése, geomorfológiai, geológiai és paleoökológiai vizsgálata. Zárójelentés (nyilvántartási szám: 278/F KTM)
- Tóth A. (1988, 1989, 1990) :Szolnok-megye kunhalmjai. Különlenyomat a Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Szolnok.
- Tóth A. (1999) Kunhalmok. Alföldkutatásért Alapítvány Kiadványa, Kisújszállás pp.13-45.
- Tóth Cs. (1999 a.): A kunhalmok állapotfelmérése a Büte-halom példáján. A táj változásai a Kárpát-medencében c. konferencia kiadványa, Gödöllő, p 39.
- Tóth Cs. (1999 b.): Kunhalmok morfológiai vizsgálata a HNP déli pusztáin. A táj és az ember -geográfus szemmel. Geográfus Doktoranduszok ÖV. Országos Konferenciája, Szeged
- Varga A. (1909): Hol állott Attila birodalmi fővárosa Priscus követsége idejében, Gyoma
- Zoltai L. (1925): Települések. Egyházas és egyházatlan falvak. Debrecen város mai határa, és külső birtokai területén a XI. és XV. Századokban, Debrecen
- Zoltai L. (1926): Eltönt falvak és elfelejtett régi helynevek Hajdú vármegye mai területén. Debrecen. Képes Kal. Debrecen, 113.
- Zoltai L. (1938): Debreceni halmok, hegyek. pp. 5-8.

Képmelléletek

Gyökerestől eltávolított lósóskák

A kihúzott lósóskát maghullajtás előtt az iskolások eltávolítják a halomról

A letisztított halmon a sűrű bozótos alól a taréjos búzafű jelentős állományai kerülnek elő

**A Brassó halom a fásszárú
növények eltávolítása után**

**A Brassó halomról lehordott
akác, lícium és bodza halom**

**A Háti halom bodzáit
középiskolások gyökerestül
távolítják el, gondosan
kerülgetve a védett fajokat**

**A Háti halom ürmös,
disznóparéjos részeit takarítják a
középiskolások**

**A Háti halom jelentős
macskahere állománya**

A gyommentesített Háti halom

